

surematust tööga, vaid selle läbi, et ma ei sure ära," lisas Allen. Igavene kuulsus, rahvuslikud mälestamistseremooniad ja unistused paradiisist on nigel aseaine sellele, mida Alleni-sugused inimesed tegelikult tahavad – mitte surra. Niipea, kui inimesed usuvad (põhjusega või ilma), et neil on arvestatav võimalus surmast pääseda, ei lase eluisu neil end rohkem kunsti, ideoloogia ja religiooni logiseva vankri ette rakendada ning see tahtmine pühib kõik teelt eest.

Kui te arvate, et põlevate silmade ja lehviva habemega usufanaatikud on halastamatud, siis oodake ning vaadake, mida teevad eakad ärihaid ja vananevad Hollywoodi tähekesed, kes arvavad, et elueliksiir on käeulatuses. Juhul, ja siis kui teadus teeb olulisi edusamme sõjas surmaga, kandub tegelik lahingutegevus laboritest parlamentidesse, kohutusse ja tänavatele. Niipea kui teadlaste püüdlused on edukad, toob see kaasa teravad poliitilised vastasseisud. Võib juhtuda, et kõik senised ajaloolised sõjad ja konfliktid kahvatuvad ning muutuvad pelgaks eelmänguks meid ees ootava igavese nooruse nimel peetava võitluse kõrval.

Õigus õnnele

Teiseks suureks eesmärgiks inimkonna päevakorras on tõenäoliselt püüd leida õnne valem. Läbi ajaloo on arvukad mõtlejad, prohvetid ja tavainimesed näinud ülimalt hüve just pigem õnnes kui elus eneses. Vana-Kreeka filosoof Epikuros väitis, et jumalate teenimine on aja raiskamine, sest pärast surma ei ole mingisugust olemasolu ja elu ainus mõte seisneb õnnelikkuses. Kui enamik antiikajastu inimesi ei olnud epikuurlike vaadetega nõus, siis tänapäeval on neist saanud vaikiv põhihoiak. Kahtlus surmajärgse elu suhtes ei kannusta inimkonda püüdlema üksnes surematuse, vaid ka maise õnne poole. Sest, kes tahaks elada igavesti lõputus viletsuses?

Epikurosele oli õnne taotlemine isiklik ettevõtmine. Tänapäevased mõtlejad kalduvad nägema selles ühiseesmärki. Valitsuste tegevuskavade, majandusvahendite ja teadusuuringuteta ei jõua üksikisikud õnneotsingutes kuigi kaugele. Kui kodumaa on sõjast laastatud,

majandus kriisis ja tervishoid olematu, siis ollakse tõenäoliselt üsna õnnetu. 18. sajandi lõpus teatas briti filosoof Jeremy Bentham, et ülim hüve on „suurim õnn suurimale hulgale” ning järeldas, et riigi, turu ja teaduse ainsaks väärrikaks eesmärgiks on ülemaailmse õnnelikkuse suurendamine. Poliitikud peaksid tegema rahu, ärimehed kandma hoolt majandusõitsengu eest ja teadlased uurima loodust. Ja seda kõike mitte valitseja suurema au, isamaa või Jumala nimel, vaid et sina ja mina võiksite nautida õnnelikumat elu.

Kuigi 19. ja 20. sajandil oli palju neid, kes Benthami nägemust toetasid, jäi see suuresti paljasõnaliseks ning valitsused, ettevõtted ja laborid keskendusid käegakatsutavamate ning selgepiirilisemate eesmärkide saavutamisele. Riigid mõõtsid edukust territooriumi ulatuse, rahvaarvu suurenemise ja sisemajanduse kogutoodangu kasvu, mitte kodanike õnne najal. Suured tööstusriigid, nagu Saksamaa, Prantsusmaa ning Jaapan, rajasid ulatuslikke haridus-, tervishoiu- ja sotsiaaltoolekandesüsteeme, kuid nende eesmärgiks oli pigem muuta tugevaks kogu rahvastik, mitte tagada üksikisiku heaolu.

Koole asutati, et toota oskuslikke ja kuulekaid kodanikke, kes teeniksid ustavalt riiki. 18aastased noored ei pidanud olema üksnes isamaaliselt meelestatud, vaid ka kirjaoskajad, et nad saaksid lugeda brigadikindrali päevakäske ja koostada lahinguplaane. Nad pidid oskama matemaatikat, et arvutada välja mürsu lennujoont või murda lahti vaenlase salakoode. Neil oli vaja küllaldaselt teadmisi elektroonikast, mehaanikast ja meditsiinist, et käsitseda kaugside aparate, juhtida tanke ning hoolitseda haavatud kaaslaste eest. Pärast armeest vabanemist oodati, et nad asuvad ametnike, õpetajate ja inseneridena riigi teenistusse, aitavad üles ehitada kaasaegset majandust ning maksvad palju makse.

Sama kehtis ka tervishoiu kohta. 19. sajandi lõpus hakkasid riigid nagu Prantsusmaa, Saksamaa ja Jaapan pakkuma laialdast tasuta tervishoiuteenust. Nad rahastasid vastsündinute vaktsineerimist, tagasid lastele tasakaalustatud toitumise ja soodustasid teismeliste tegelemist kehakultuuriga. Nad kuivendasid mädasoid, hävitasid sääsed ja

rajasid kanalisatsioonivõrke. Eesmärgiks ei olnud mitte inimeste õnn. vaid rahva tugevamaks muutmine. Riik vajab sitkeid sõdureid ja töölisi. terveid naisi, kes suudaksid veel rohkem sõdureid ning töölisi sünnitada, ja bürokraate, kes tuleksid hommikul täpselt kell kaheksa tööle ega oleks kodus haigevooidis.

Sotsiaalhoolekanne kavandati esialgu pigem riigi kui üksikisiku huve silmas pidades. Kui Otto von Bismarck pani 19. sajandi lõpus Saksamaal esimesena aluse riiklikele pensionidele ja sotsiaalkindlustusele, oli tema peaeesmärgiks pigem kodanike ustavuse tagamine kui nende heaolu suurendamine. 18aastasena võideldi riigi eest ja 40aastasena maksti makse eeldades, et 70aastaseks saamisel hoolitseb riik sinu eest.²⁹

1776. aastal sätestasid Ameerika Ühendriikide asutajad kolme võõrandamatu inimõigusena õiguse elule, vabadusele ja õnne taotlemisele. On oluline märkida, et Ameerika Ühendriikide iseseisvusdeklaratsioon tagab õiguse õnne *taotleda*, mitte õnnele endale. Thomas Jefferson ei muutnud riiki vastutavaks kodanike õnne eest. Selle asemel püüdis ta riigi võimu üksnes piirata. Eesmärk oli tagada üksikisikutele eraelu, et teha valikuid, mis oleksid vabad riigi kontrollist. Kui arvan, et olen õnnelikum siis, kui abiellun Johni, mitte Maryga, elan San Franciscos, mitte Salt Lake Citys, ja töötan baarmeni, mitte talunikuna, siis mul on õigus taotleda õnne mulle sobival moel ning riik ei peaks sekkuma ka siis, kui teen valesid valikuid.

Ometi on olud viimase mõnekümne aastaga tublisti muutunud ning Benthami ideed hakatud palju tõsisemalt võtma. Inimesed usuvad üha rohkem, et üle saja aasta tagasi rahva tugevdamiseks rajatud hiiglaslikud riiklikud süsteemid peaksid tegelikkuses teenima hoopis üksikisikute õnne. Me ei ole siin riigi teenimiseks – riik on siin, et teenida meid. Õigusest taotleda õnne, mis oli esialgu kavandatud riigi võimu ohjamiseks, on märkamatult saanud õigus õnnele, just nagu oleks inimestel loomupärane õigus olla õnnelik ja kõik, mis meid õnnetuks teeb, kujutab meie peamiste inimõiguste rikkumist, mille suhtes riik peab midagi ette võtma.

20. sajandil võis rahvusliku edukuse tähtsaimaks mõõdupuuks pidada sisemajanduse kogutoodangut (SKT) inimese kohta. Selle alusel on Singapur, mille iga elanik toodab aastas keskmiselt 56 000 USA dollari väärtuses tooteid ja teenuseid edukam riik kui Costa Rica, kus SKT inimese kohta jääb aastas keskmiselt 14 000 USA dollari juurde. Kuid tänapäeval kutsuvad mõtlejad, poliitikud ja majandusteadlased üles küündama või koguni asendama SKTd SKÕga – sisemajanduse kogutõnnega. Mida inimesed lõppude lõpuks tahavad? Nad ei taha toota. Nad tahavad õnnelikud olla. Tootmine on oluline, kuna see loob õnnelikkuse ainelise aluse. Kuid see on üksnes vahend, mitte eesmärk. Küsitlused näitavad pidevalt, et costaricalased on eluga palju rohkem rahul kui singapurlased. Kumb teie tahaksite olla – kas väga tootlik, kuid õnnetu singapurlane või vähem tootlik, aga rahulolev costaricalane?

Selline loogika võib viia selleni, et inimkond võtab õnne teiseks kõige olulisemaks eesmärgiks 21. sajandil. Esmapilgul võib see tunduda lihtsa ettevõtmisena. Kui näljahäda, taudid ja sõda on kadumas, inimkond kogeb seniolematut rahu ning küllust ja keskmine eluiga märgatavalt tõuseb, teeb see kõik inimesed ju kindlasti õnnelikuks? Vale. Kui Epikuros ütles, et õnn on ülimalt huve, hoiatas ta õpilasi, et õnnelik olemine on raske töö. Ainelised saavutused üksi ei rahulda meid kuigi kaua. Vastupidi – raha, kuulsuse ja naudingute tagaajamine teeb meid vaid õnnetuks. Epikuros soovitas näiteks süüa ja juua mõõdukalt ning ohjeldada seksuaaltungi. Tulevikuväljavaates pakub sügav sõprusside suuremat rahuldust kui mõni metsik orgia. Epikuros koostas eetiliste suuniste kogumiku, juhatamaks inimesi nende ohtlikul teel õnne poole.

Tal oli arvatavasti õigus. Õnnelik olemine ei tule lihtsalt. Vaatamata meie enneolematutele saavutustele viimastel aastakümnetel, pole sugugi ilmne, et tänapäeval inimesed oleksid eluga tunduvalt rohkem rahul kui nende esivanemad möödunud aastakümnetel. On kõnekas, et hoolimata suurenenud jõukusest, mugavustest ja turvalisusest on enesetappude arv arenenud maailmas palju kõrgem kui traditsioonilistes ühiskondades.

Peruus, Haitil, Filipiinidel ja Ghanas – arengumaades, mis kannavad vaesuse ja poliitilise ebastabiilsuse käes – sooritab aastas keskmiselt enesetapu vähem kui viis inimest 100 000 elaniku kohta. Rikastes riikides, kus valitseb rahu, näiteks Šveitsis, Prantsusmaal, Jaapanis ja Uus-Meremaal, läheb igal aastal vabaturma keskmiselt üle kümme inimese 100 000 elaniku kohta. 1985. aastal oli Lõuna-Korea võrdlemisi vaene riik, kus kehtisid ranged tavad ja valitses autoritaarne riigikord. Praegu on see riik juhtiv majandusjõud, mille elanikud on maailmas ühed kõige paremini haritud ja mida valitseb suhteliselt liberaalne demokraatlik valitsus. Samas kui 1985. aastal sooritas enesetapu umbes üheksa lõunakorealast riigi 100 000 elaniku kohta, siis nüüd on vastav näitaja keskmiselt 36 inimest aastas.³⁰

Loomulikult võib täheldada ka vastupidiseid ja palju julgustavaid suundumusi. Nii on inimeste õnn kindlasti suurenenud laste suremuse tuntava vähenemise läbi, mis hüvitab osaliselt ehk ka nüüdisajal eluga kaasnevaid pingeid. Ka juhul kui oleme praegu esivanematest mõnevõrra õnnelikumad, on meie heaolu tõus siiski palju madalam, kui võinuks oodata. Kiviajal kasutas keskmine inimene 4000 kalorit energiat päevas. Toidu kõrval on arvestatud ka energiat, mis kulus tööriistade, riiete, kunsti ja lõkke valmistamiseks. Tänapäeval kasutab keskmine ameeriklane päevas 228 000 kalorit energiat ja seda mitte üksnes kõhu täitmiseks, vaid ka auto, arvuti, külmiku ja televiisori „toitmiseks”.³¹ Seega kasutab keskmine ameeriklane ligemale 60 korda rohkem energiat kui keskmine kiviajal elanud kütakorilane. Kas keskmine ameeriklane on 60 korda õnnelikum? Selles võib kahelda.

Kui olemegi suutnud vabaneda paljudest varasematest hädadest, võib puhta õnne saavutamine võrreldes lihtsalt kannatuste kõrvaldamisega osutada palju keerulisemaks. Keskaegse nälgiva talupoja rõõmustamiseks piisas tükist leivast. Kuidas teha õnnelikuks igavlevat, ülemakstud ja ülekaalulist inseneri? 20. sajandi teine pool oli USA-le kuldne ajastu. Võit Teises maailmasõjas ning sellele järgnenud veelgi otsustavama tähendusega võit külmas sõjas muutis Ameerika

ühendriigid maailma juhtivvõimuks. Aastatel 1950–2000 kasvas riigi SKT kahelt triljonilt USA dollarilt 12 triljonile. Tegelik sissetulek inimese kohta kahekordistus. Rasestumisvastane pill muutis seksi vabamaks kui kunagi varem. Lõpuks ometi langes naiste, geide, mustanahaliste ja teiste vähemuste esindajate taldrikule suurem tükki Ameerika pirukast. Odavate autode, külmikute, kliimaseadmete, tolmuimejate, nõudepesumasinate, pesumasinate, telefonide, televiisoriite ja arvutite tulv muutis argielu peaaegu tundmatuseni. Siiski näitavad uuringud, et ameeriklaste isikliku heaolu tase jäi 1990. aastatel enam-vähem samale tasemele nagu 1950. aastatel.³²

Jaapanis suurenes keskmine tegelik sissetulek aastatel 1958–1987 viis korda, mis oli ajaloo üks kiirem majanduskasv. Sel jõukuse kasvul, millega kaasnesid arvukad positiivsed ja negatiivsed muudatused jaapanlaste eluviisis ning suhetes, oli üllatavalt väike mõju rahvastiku heaolu tasemele. Jaapanlased olid 1990. aastatel eluga niisama rahul – või rahuolematud – kui 1950. aastatel.³³

Tundub, et meie õnn põrkab vastu mingisugust salapärast klaaslage, mis ei luba sellel hoolimata meie enneolematutest saavutustest kasvada. Selle klaaslae purustamiseks ei pruugi piisata, kui me jagaksime kõigile inimestele tasuta toitu, leiaksime rohu kõigi haiguste vastu ja ragaksime maailmas rahu. Tõelise õnne saavutamine ei saa olla vananemise ja surma võitmisest sugugi lihtsam.

Õnne klaaslage hoiavad paigal kaks kindlat sammast, millest üks on psühholoogiline ja teine bioloogiline. Psühholoogiliselt sõltub õnn pigem ootustest kui tegelikest oludest. Meid ei rahulda rahulik kulgimine ega külluslik elu. Me oleme rahul pigem siis, kui tegelikkus vastab meie ootustele. Halb uudis on see, et elutingimuste paranedes paisuvad ka meie ootused. Eluolu märgatav paranemine viimastel aastakümnetel on kaasa toonud pigem suuremad ootused, mitte suurema rahuolu. Kui me midagi ette ei võta, siis ei pruugi tulevasedki saavutused meid rahuolematusest päästa.

Bioloogiliselt määrab meie ootused ja õnne pigem biokeemia kui majanduslik, sotsiaalne või poliitiline olukord. Epikurose sõnul oleme

õnnelikud siis, kui tunneme meeldivaid aistinguid ja oleme vabad ebameeldivatest. Jeremy Bentham väitis, et loodus on andnud võime inimese üle kahele isandale – naudingule ja valule – ning nemad üks otsustavad, mida me teeme, ütleme või mõtleme. Benthami järelkäija John Stuart Mill selgitas, et õnn on nauding ja valu puudumine ning peale naudingut ja valu ei ole mingisugust muud head ega kurja. Igaüks, kes üritab tuletada head ja kurja millestki muust (näiteks Jumala sõnast või rahvuslikust huvist), valetab teistele ja võib-olla ka iseendale.³⁴

Epikurose eluajal oleks selline jutt jumalateotusena kõlanud. Benthami ja Milli ajal oli tegu põhjaliku mässuga. Kuid 21. sajandi alguses kujutab see idee teaduslikku tõsiusku. Loodusteaduste järgi on õnn ja kannatus kehaliste aistingute erinev tasakaal. Me ei reageeri kunagi välismaailmas aset leidvatele sündmustele, vaid alati üksnes oma keha aistingutele. Keegi ei kannata, kuna ta kaotas töökoha, lahutas või sest valitsus otsustas sõja kuulutada. Ainus, mis teeb inimesed õnnelikuks, on ebameeldiv aisting nende kehas. Töö kaotamine võib kindlasti põhjustada masendust. Kurvameelsus on teatud ebameeldiv kehaline aisting. On tuhat asja, mis meid ärritavad, kuid ärritus ja raev ei ole kunagi mõttelised. Kehas tunneb seda alati pinget ja kehatemperatuuri tõusuna, mistõttu on vihastamine alati nii ärritav. Me ei ütle asjata, et keegi „läks vihast põlema”.

Samamoodi ütleb teadus sedagi, et edutamine, lotovõit või tõelise armastuse leidmine ei tee veel kedagi õnnelikuks. Inimesi teeb õnnelikuks ainult meeldiv aisting nende kehas. Kujutlege, et te olete Saksamaa jalgpallimeeskonna ründaja Mario Götze 2014. aasta maailmameistrivõistluste finaalis, kus Saksamaa on vastamisi Argentinaga. Möödunud on juba 113 minutit ja löödud pole ühtki väravat. Kardeatud penaltilöökidest pääsemiseks on jäänud vaid seitse minutit. Rio linna Maracanã staadioni tribüünidel rõkkab ligemale 75 000 erutunud fänni ja kodudes telerite ees jälgivad mängu miljonid pinevil silmapaariid. Te olete argentiinlaste väravast vaid mõne meetri kaugusel, kui André Schürrle annab teile suurepärase söödu. Võtate palli

inimkonna uue päevakorda, langemisel tabate seda ja näete, kuidas see Argentina väravavahist mööda lendab ning väravasügavuses võrku tabab. Väravaaav! Staadion plahvatab nagu vulkaan. Kümned tuhanded inimesed mõirgavad hullunult, meeskonnakaaslased tormavad teid kallistama ja suudlema, miljonid inimesed Berliinis ning Münchenis purskavad kodus teleriekraani ees nutma. Te olete joovastuses, aga selle põhjuseks ei ole pall argentiinlaste väravas ega võidumelu Baierimaal puupüsti täis õllesaalides. Te reageerite hoopis kehas möllavale aistingute tormile. Mööda selgroogu jooksevad üles-alla külmavärinad, keha läbivad elektrilained ja on tunne, nagu lahustuksid miljonid plahvatavaks energiapalliks.

Selliste aistingute kogemiseks ei ole vaja jalgpalli maailmameistrikarikat võita. Kui te saate töö juures ootamatult ametikõrgendust ja hakkate rõõmust hüppama, siis reageerite tegelikult samasugustele aistingutele. Meeled ei tea midagi jalgpallist ega palgast. Nad tunnevad üksnes aistinguid. Kui teid edutatakse, aga te ei tunne mingil põhjusel seejärel meeldivaid aistinguid, ei tunne te ka rahulolu. Vastupidine peab samamoodi paika. Kui teid lastakse lahti (või te kaotate otsustava jalgpallimatši), kuid tunnete seejuures meeldivaid aistinguid (või-olla seetõttu, et olete mõne aine mõju all), võite end endiselt maailmavalitsejana tunda.

Halb uudis on, et need meeldivad aistingud taanduvad ruttu ja muutuvad varem või hiljem ebameeldivateks. Isegi võiduvärava löömine jalgpalli maailmameistrivõistlustel ei taga eluaegset õndsust. Tegelikuses võib hakata kõik allamäge veerema. Nii võivad ka ootamatu ametikõrgendusega kaasnenud meeldivad aistingud hajuda vaid mõne tunniga. Kui tahan neid imelisi aistinguid uuesti kogeda, pean taas ametikõrgendust saama. Ja seejärel jälle uuesti. Kui mind rohkem ei edutata, võin lõpuks palju kibestunum ja vihasem olla, kui oleksin jäänud väikseks etturiks.

See kõik on evolutsiooni süü. Lugematute põlvkondade jooksul on meie biokeemiline süsteem kohanenud suurendamiseks võimalusi ellu jääda ja järglasi saada, mitte et oleksime õnnelikumad. Biokeemiline

süsteem premeerib meid meeldivate aistingutega tegude eest, mis soodustavad ellujäämist ja paljunemist. Kuid tegu on vaid müügitrikiga. Me näeme vaeva leidmaks toitu ja kaaslasi, et vältida ebameeldivat näljatunnet ning nautida meeldivaid maitseid ja joovastavaid orgasme. Kuid meeldivad maitseed ja joovastavad orgasmid ei kesta kuigi kaua ning kui tahame neid uuesti kogeda, peame minema uuesti süüa ja kaaslasi otsima.

Mis juhtunuks, kui mõne haruldase mutatsiooni tulemusena oleks tekkinud orav, kes pärast ühe pähkli söömist nautinuks lakkamatu õnnetunnet? Tehniliselt oleks see teostatav, kui orava aju ümber programmeerida. Kes teab, võib-olla on midagi sellist mõne oravaga miljoneid aastaid tagasi tööpoolest juhtunud. Kuid siis oli selle orava elu väga õnnelik ja lühike ning selle otsa saades lõppes ka see haruldane mutatsioon. Sest õnnelik orav poleks vaevunud rohkem pähkleid ega ka paarilisi otsima. Võistlevatel oravatel, kes olid viis minutit pärast pähkli söömist uuesti näljased, olid palju paremad väljaveatud ellu jääda ja geene järglastele edasi kanda. Just selsamal põhjusel rahuldavad inimese otsitavad pähklid – tulusad tööotsad, suured majad, nägusad kaaslased – teda üldjuhul vaid lühiajaliselt.

Mõni kindlasti leiab, et selles ei ole midagi hullu, sest meid ei tee õnnelikuks mitte eesmärk, vaid teekond. Everesti mäe otsa ronimine pakub palju suuremat rahuldust kui selle tipus seismine, flirt ja eelmäng on palju erutavamad kui orgasmi saamine ning murrangulise laborikatse tegemine on palju põnevam auhindadest ja kiidusõnadest. Kuid vaevalt üldpilt sellest muutub. See üksnes osutab, et evolutsioon hoiab meid eri naudingutega kontrolli all. Mõnikord kütkestab see meid õndsuse ja hingerahu meeldivate aistingutega ning teinekord sunnib meid vaimustuse ja erutuse kaasahaaravate aistingutega tegudele.

Kui loom otsib midagi, mis suurendab tema ellujäämis- ja paljunemisvõimalusi (näiteks toitu, kaaslasi, positsiooni karjas), toodab tema aju erksuse ning erutuse aistinguid, mis meeldivuse tõttu kannustavad looma veelgi rohkem pingutama. Kuulsa teaduskatse raames

ühendasid teadlased rottide aju elektrodidega, mis võimaldasid tekitada loomadel erutustunde lihtsalt pedaalile vajutamiselega. Kui rottidele anti valida maitsva toidu ja pedaalile vajutamise vahel, eelistasid nad viimast (nagu ka lapsed, kes eelistavad õhtusöögile arvutimänge). Rotid vajutasid pedaalile ikka ja jälle, kuni nad näljast ning kurnatusest kokku kukkusid.³⁵ Nii võivad inimesedki loorberitele puhkama jäämise asemel valida võidujooksust tuleneva erutustunde. Võidujooksu teevad meeldivaks eelkõige sellega kaasnevad meeliülendavad aistingud. Keegi ei tahaks vallutada mägesid, mängida arvutimänge või käia pimekohtingutel, kui neid saadaksid ebameeldivad tunded, nagu stress, meeleheide või igavus.³⁶

Kahjuks on võistlemisega seotud erutavad aistingud niisama üürisused, nagu võiduga kaasnev joovastus. Üheöösuhtega kaasnevat erutust nautivale võrgutajale, Dow Jonesi tõuse ja langusi küüsi närides jälgivale ettevõtjale ning mängurile, kes mõnuga arvutiekraanil koletisi tapab, ei paku varasemate seikluste meenutamine mingisugust rahuldust. Nagu ka üha uuesti pedaalile vajutavad rotid, vajavad võrgutajad, äärmehed ja mängurid iga päev uut doosi. Asja teeb hullemaks, et siingi muganduvad ootused vastavalt tingimustele ja eilsed võidud tekitavad liiga kergesti lihtsalt tüdimust. Võib-olla ei seisne õnne võti mitte võistlushetkes ega ka võidus, vaid pigem erutuse ja rahu tasakaalus ning nende õiges annuses. Ent suurem osa meist kaldub pendeldama stressi ja igavuse vahel ning jääma mõlema puhul rahuolematuks.

Kui teadusel on õigus ja õnne määrab meie biokeemiline süsteem, siis on ainus kestva rahulolu tagamise viis selle süsteemi muutmine. Unustage majanduskasv, sotsiaalsed reformid ja poliitilised revolutsioonid, õnnetaseme tõstmiseks peame mõjutama inimese biokeemiat. Just seda oleme viimastel aastakümnetel ka tegema hakanud. Pool sajandit tagasi olid psühhiaatrilised ravimid suure põlu all. Tänapäeval on olukord muutunud. Olgu see hea või halb, kuid üha enam inimesi tarbib korrapäraselt psühhiaatrilisi ravimeid ja mitte üksnes kurnavate vaimsete haiguste raviks, vaid depressiooni ning aeg-ajalt esineva masenduse korral.

Näiteks võtab üha rohkem kooliõpilasi selliseid erguteid nagu Ritalin. 2011. aastal tarbis kolm ja pool miljonit last Ameerika Ühendriikides ravimeid tähelepanupuudulikkuse ja hüperaktiivsuse häire vastu. Ühendkuningriigis tõusis ajavahemikus 1997–2012 selliste laste arv 92 000-lt 786 000-le.³⁷ Kui esialgu oli nende ravimite eesmärgiks leevendada tähelepanuhäireid, siis tänapäeval tarbivad neid ka täiesti terved lapsed koolis paremate tulemuste saamiseks ning lastevanemate ja õpetajate üha kasvavate ootustega sammu pidamiseks.³⁸ Paljud selle vastased väidavad, et probleemi põhjused peituvad pigem hariduses kui lastes. Kui õpilased kannatavad tähelepanuhäirete ja stressi käes ning nad saavad halbu hindeid, tuleks selles süüdistada iganenud õppeviise, ülerahvastatud klassiruumi ning ebaloomulikult kiiret elutempot. Võib-olla tuleks meil muuta pigem klassiruumis toimuvat, mitte õpilasi? On huvitav uurida selliste väidete teket. Inimesed on õppe ja hariduse üle vaielnud tuhandeid aastaid. Olgu iides Hiinas või viktoriaanlikul Inglismaal, igal ajal oli lemmikmeetod ja teistele meetoditele seisti kategooriliselt vastu. Kuid ometi olid kõik päri, et hariduse tõhusamaks muutmiseks peame ümber korraldama koole. Tänapäeval leiab osa inimesi esimest korda ajaloos, et tõhusam oleks muuta hoopis õpilaste biokeemiat.³⁹

Sõjavägedes kordub samalaadne areng. 12 protsenti Iraagis ning 17 protsenti Afganistanis teenivatest Ameerika sõduritest kasutas sõjapinge ja -survega toime tulemiseks unerohu või antidepressante. Hirmu, depressiooni ja traumad ei põhjusta mürsud, maamiinid ega autopommid. Neid põhjustavad hormoonid, virgatsaine ja närvi-võrgud. Näiteks kui kaks sõdurit satuvad ootamatult varitsusele, võib üks hirmust kangestuda, aru kaotada ja näha veel aastaid hiljem sellest õudusunenägusid, teine liikuda edasi ning saada aumärgi. Erinevus tuleneb sõdurite erinevast biokeemiast. Kui me leiame mooduse, kuidas seda kontrollida, saame ühe hoobiga nii rõõmsamad sõdurid kui ka tõhusama armee.⁴⁰

Biokeemiline õnnepüüe on ka peamiseks kuritegevuse põhjuseks maailmas. 2009. aastal oli pool USA kinnipidamisasutustes

viibivatest inimestest sattunud sinna narkootikumide tõttu. 38 protsenti Itaalia vangidest oli mõistetud süüdi narkootikumidega seotud seaduserikkumistes, 55 protsenti Ühendkuningriigi kinnipeetavatest tunnistas, et nende kuritegu oli seotud narkootikumide tarbimise või müüuga. 2001. aastal korraldatud uuring näitas, et 62 protsenti Austraalias vanglakaristust kandnud inimestest oli kuritegu sooritades uimastite mõju all.⁴¹ Inimesed joovad alkoholi, et unustada, suitsetavad kanepit rahu tundmiseks ning tarbivad kokaiini ja metamfetamiini, et olla ergas ning enesekindel. Ecstasy annab neile ekstaatilise tunde ja LSD saadab nad otse taevasse, kus neid ootab Lucy, nagu biitlite laulus „Lucy in the Sky with Diamonds”. Mida osa inimesi üritab saavutada õppimise, töötamise või pereeluga, püüavad teised saada õige annuse molekulidega palju lihtsamalt. See kujutab olemuslikku ohtu nii ühiskondlikule kui majanduslikule korrale ning see on põhjus, miks riigid peavad biokeemilise kuritegevuse vastu järeleandmatut, verist ja lootusetut sõda.

Riik loodab korraldada biokeemilist õnnepüüdlust eristades „halbu” ja „häid” võtteid. Põhimõte on selge: biokeemilised võtted, mis suu- rendavad poliitilist stabiilsust, ühiskondlikku korda ja majanduskasvu, on lubatud ning ka soodustatud (näiteks need, mis rahustavad koolides hüperaktiivseid lapsi või innustavad lahingus ärevil sõdureid). Võtted, mis seda stabiilsust ja kasvu ohustavad, on keelatud. Kuid igal aastal töötatakse ülikoolide, ravimitootjate ja kuritegelike organisatsioonide laborites välja uusi uimasteid. Lisaks muutuvad pidevalt riigi ja turu vajadused. Biokeemilise õnnepüüdluse hoogustudes muudab see ka poliitikat, ühiskonda ja majandust ning seda on üha raskem kontrollida.

Uimastid ja ravimid on üksnes algus. Uurimislaborites juba luuakse inimese biokeemia mõjutamiseks tunduvalt keerukamaid viise, näiteks elektriimpulsside saatmist teatud ajupiirkondadesse või meie keha ülesehituse geneetilist muutmist. Ükskõik milliseid vahendeid selleks kasutada, ei osutu õnne saavutamise bioloogilise mõjutamise

abil kindlasti lihtsaks, sest see nõuaks tähtsate elumustrite muutmist. Kuid teisalt polnud kergete killast ka näljahäda, surmavate nakkushaiguste ja sõja võitmine.

Pole sugugi kindel, et inimkond peaks biokeemia abil saavutama vasse õnne nii suurel määral panustama. Leidub neid, kes arvavad, et õnn pole selleks lihtsalt nii oluline ning on ekslik seada inimühiskonna ülimalt eesmärgiks üksikisiku rahulolu. Samuti leidub neid, kes hindavad õnne ülimalt hüveks, kuid kes ei nõustuks õnne bioloogilise määratlusega, mille järgi seisneb õnn meeldivate aistingute kogemises.

Umbes 2300 aastat tagasi hoiatas Epikuros õpilasi, et mõõdutundetu naudingute tagaajamine toob neile pigem meelehärmi kui õnne. Paar sajandit varem avaldas Buddha veelgi radikaalsema väite, õpetades, et just meeldivate tunnete poole püüdlamine on kõigi kannatuste põhjuseks. Sellised tunded on mõõduvad ja tähenduseta vibratsioonid. Kui me neid kogemegi, ei ole me rahul, pigem ihkame veelgi enam. Seega pole vahet, kui palju õndsaid või erutavaid aistinguid ka ei kogetak, ei piisaks neist kunagi, et täielikult rahule jääda.

Samastades õnnelikkuse ajutiste meeldivate aistingutega ja soovides aina rohkem selliseid tundeid kogeda, ei ole muud valikut, kui pidevalt nende poole püüelda. Kui need lõpuks saavutada, kaovad need kiiresti ja kuna mõõduvad naudingute mälestusest rahuoluks ei piisa, peame jälle otsast alustama. Ka siis, kui aastakümneid selliste aistingute kogemise nimel pingutada, ei too need kaasa kestvat rahuolu. Vastupidi, mida rohkem neid taga ajada, seda suurem on stress ja rahuolematuse. Selleks et tõeliselt õnnelik olla, peavad inimesed õnnepüüdlusi aeglustama, mitte tagant õhutama.

Sellel budistlikul arusaamal õnnest on palju ühist biokeemilise vaatega. Mõlema lähenemise järgi kaovad meeldivad aistingud sama ruttu, kui tekivad, ning senikaua kuni inimesed ihkavad meeldivaid tundeid ilma neid tegelikult kogemata, jäävad nad rahuolematuteks. Probleemil on kaks väga erinevat lahendust. Biokeemiline lahendus

seisneb toodete ja ravivõtete väljatöötamises, mis pakuvad inimestele meeldivate aistingute katkematu voo nii, et nad ei pea kunagi neist ilma olema. Buddha pakutud lahendus oli isu meeldivate aistingute järele ohjata ja mitte lasta neil elu kontrollida. Tema sõnul suudame treenida meeli tähelepanelikult jälgima, kuidas tunded meis pidevalt esile kerkivad ja mööduvad. Kui meie meel õpib nägema aistinguid sellena, mis nad tegelikult on – pidetud ja tähenduseta vibratsioonid –, siis kaotame ka huvi neid kogeda. Mis mõtet on joosta millegi järel, mis kaob niisama kiiresti, kui tekib?

Praegu on inimkond palju rohkem huvitatud biokeemia pakutud lahendusest. Mida mungad Himaalaja koobastes või filosoofid elevandiluu tornides ka ei räägiks, kapitalistlikule moolokile seisneb õnn nautimises. Punkt. Aasta-aastalt muutub meie valulävi ebameeldivate tunnete suhtes madalamaks ja isu meeldivate aistingute järele üha kasvab. Nii teadusuuringutes kui ka majanduses lähtutakse sellest eesmärgist, tuues igal aastal turule üha paremaid valuvaigisteid, uusi jäätisesorte, mugavamaid madratseid ja suuremat sõltuvust tekitavaid mänge meie nutitelefonidele, et me ei peaks bussi oodates hetkegi kannatama igavuse käes.

Vaevast sellest kõigest piisab. *Homo sapiens* ei kohaldunud evolutsiooni käigus pidevat naudingut kogema, kuid kui see on siiski inimkonna tahtmine, ei piisa selleks jäätisest ja arvutimängudest. Selleks peame muutma meie biokeemiat ning meie keha ja meelt. Nii me sellega ka tegeleme. Võib vaielda, kas see on hea või halb, kuid näib, et 21. sajandi teine suurem eesmärk – globaalse õnne tagamine – kätkeb *Homo sapiens*'i põhiolemuse muutmist nii, et igäiks võiks kogeda igikestvat naudingut.

Planeet Maa jumalad

Õndsuse ja surematuse poole püüeldes üritavad inimesed tegelikult edutada end jumalate tasemele. Mitte üksnes seetõttu, et need eesmärgid on juba iseenesest jumalikud, vaid kuna vanadusest ja